

Игор Ивковић

магистар теолошких наука

50 свештеника Епархије тимочке пострадалих од Бугара и комуниста у 20. веку

Сажетак: У раду су први пут свеобухватно, на једном месту, изнесе чињенице о страдању 50 свештеника Епархије тимочке у Другом балканском рату и два светска рата. Истраживање у првом делу доноси сведочанства о злочинима Бугара на подручју Тимочке Крајине са 36 биографија свештеника убијених или умрлих од последица интернирања од 1913. до 1943. године. У другом делу по први пут се у јавност износе сведочанства о злочинима комуниста (партизана) над 14 свештеника побитих између 1942. и 1945. године. Дугогодишње истраживање је обављено на основу доступних извора сачуваних у архиву Србије, Епархије тимочке и њених црквених општина, као и релевантне литературе. Овај рад је значајан допринос историји страдања Цркве на истоку Србије у 20. веку.

Кључне речи: Други балкански рат, Први светски рат, Други светски рат, злочини Бугара, злочини комуниста (партизана), свештеници Тимочке епархије, интернација.

На територији Епархије тимочке је за тридесеттри године 20. века, тј. од 1913. до 1945. године, пострадао најмање 50 свештених лица. Од Бугара је убијено или умрло од последица интернирања укупно 36 свештеника, а од комуниста најмање 14 свештеника. По последњем истраживању проф. Пузовића наводе се 33 свештеника пострадала током Првог светског рата на овом подручју, али он превиђа двојицу чије биографије из релевантних извора доносимо у каснијем тексту: свештеника Јакова Вуковића и проту Димитрија Петковића. На северном зиду Саборне цркве Рођења Пресвете Богородице у Зајечару постављена је спомен-плоча „свештеницима-мученицима палим за веру, Крст и отаџбину“ са именима и презименима 26 свештеника убијених од Бугара. Овај списак треба допунити са 9 свештених лица која су умрла од последица интернирања од 1917. до 1925. године, као и једно свештено лице Епархије тимочке убијено од Бугара у Другом светском рату. На жалост, нигде до сада нису објављена имена свих 14 свештеника Епархије тимочке пострадалих од комуниста од 1942. до 1945. године. Како се указала потреба за комплетирање података свих пострадалих свештеника поводом јубилеја 180 година Епархије тимочке, то доносимо овај текст, као резултат дугогодишњег истраживања.

Злочини Бугара

Злочини Бугара на окупираној територији Епархије тимочке били су надахнути шовинистичким и великобугарским идејама које сежу још од Санстефанског уговора из 1878. године. Бугари су сматрали одређене делове Србије својим историјским правом. Они су против српског народа у оба светска рата поред војне вршили идеолошку, културну и политичку агресију. Ова агресија или бугаризација се

састојала у гушењу националног и културног развитка српског народа. На окупираним територијама увођен је бугарски језик, основане су бугарске школе, оспоравана је српска националност тзв. великобугарском концепцијом о „Поморави“ и „Ђлгар Морави“. Окупираним Србима — тзв. „моравским“ или „нишавским“ Бугарима — забрањивана су презимена на „ић“ и мењана на „ов“ и „ев“. Забрањене су биле шајкаче, а негде и српска народна ношња. У једном извештају међусавезне комисије после Првог светског рата се каже да су бугарски злотвори поганили српске цркве и олтаре у њима, скидали голе српске калуђерице, јахали српске попове и калуђере, пљували им на браду, у случају интернирања терали их пешке без зимске одеће и обуће и још тукли кундацима. У заробљеничким логорима употребљавали су их за прање соба, изношење ђубрета и чишћење клозета. Они су били у тако бедном стању да је један од њих умро од вашију. Од силног злостављања неки су пореметили памећу, а неки извршили самоубиство (док. том I 105)... Бугарски злотвори су, по благослову бугарске јерархије, уништавали српске црквене архиве и иконе, прекривали у црквама фреске српских светитеља бугарским, забранили обичај крсне славе и др.¹ Бугари су пљачкали све културно-историјске споменике, иконе, записе, документа, па их уништавали или једним малим делом послали за Софију.² Манастир Суводол је сасвим био опљачкан: собни намештај и покретне ствари однешене, стока поклана и отерана, манастирска шума већим делом посечена зарад фонда видинског владике.³ На жалост, прогон Српске православне цркве од бугарског окупатора није се базирао само на уништавању материјалног блага, већ и на мучком убијању свештеника који су били брана против денационализације и бугаризације повереног им српског народа. Биланс је стравичан, јер је у периоду од тридесет година или тачније у седам ратних година убијено или умрло од последица интернирања 36 свештеника Епархије тимочке.

1. **Свештеник Михаило М. Јеврић** је рођен јануара 1869. године у Параћину. Основну школу и четири разреда гимназије завршио је у родном месту, а Београдску богословију 1888/89. Био је учитељ у сокобањским селима Јошаници и Читлуку. По рукоположењу у чин свештеника био је најпре парох и учитељ у Ђердапу, а потом парох у Звездану код Зајечара. Био је почасни члан Духовног суда Тимочке епархије у Зајечару. Одликован је правом ношења црвеног појаса и Орденом Светог Саве. Као војни свештеник Тимочке дивизије погинуо на Овчем пољу у Македонији⁴ 1913. у Другом балканском рату. Његово тело почива у гробници са северне стране олтара зајечарске Саборне цркве.⁵

2. **Свештеник Мато Кривокапић** је рођен 1848. године у селу Трешњеву, у Црној Гори. Отац му се звао Стојан. Завршио је Цетињску богословију. Именован је за

¹ Кулић, Д., Бугарска окупација 1941–1944, Ниш, 1970, 81–82. Упореди исто понашање Бугарске православне цркве током Другог светског рата у: БУРИЋ, В. Ђ., Голгота Српске православне цркве 1941–1945, Београд, 1997, 345–347. и 395–396.

² Кулић, Д., Бугарска окупација Србије 1941–1944, том I, Београд, 1992, 198.

³ Никанор, „Старешине манастира Суводола“, *Летопис Тимочке епархије*, година пета (1927), 77; НИКАНОР, „Манастир Суводол“, *Летопис Тимочке епархије*, година четврта (1926), 100.

⁴ Као место погибдије Овче поље, општина Св. Никола налазимо у Споменици Тимочке епархије 1834–1934, Зајечар, 1934, 68. и на споменику на његовој гробници у порти Саборне цркве у Зајечару, који му је подигла супруга Косара 1926. На другом месту се помиње Неготино на Вардару, које је удаљено око 70 км од Овчег поља (Споменица поводом откривања и освећења споменика палим борцима Тимочке Крајине у ратовима за ослобођење и уједињење, Зајечар, 1929,12).

⁵ Стаменковић, М. Ст., „Погибија српског свештенства у току Првог светског рата“, у: *Удружење православних свештеника Југославије 1889–1969*, Београд, 1969, 233; ПУЗОВИЋ, П., „Пострадали свештеници током Првог светског рата са простора Тимочке епархије“, *Бојословље* 1 (2015), 267.

пароха трешњевачког (Цуце-Цетиње).⁶ Као млад свештеник учествовао је у свим црногорско-турским сукобима. За ратне заслуге одликован је: Даниловим крстом, Руском златном медаљом и сребрном и златном Црногорском медаљом.⁷ У Рису 1870. уз гусле је певао родољубиве песме о задњем Бокешком устанку и са братом Милићем одведен у затвор у Котору, а потом у Задар. Случај попа Мата узбуркао је тадашњу судску аустријску власт и црногорску на Цетињу. Суђење је било у стилу од Ирода до Пилата. Аустријски цар Фрањо Јосиф их је коначно великодушно ослободио одговорности својом „претјераном очинском љубављу“.⁸ Избијањем Босанско-херцеговачког устанка (1875–1878), тзв. „Невесињска пушка“, поп Мато је напустио парохију и прикључио се Црногорцима који су отишли да се боре за ослобођење своје потлачене браће. По завршетку устанка није се из политичких разлога вратио у Црну Гору, већ је отишао у Бугарску, где је добио парохију у околини Трнова.⁹ Почетком Српско-бугарског рата 1885. прелази у Србију и као доброволац са српском војском ратује против Бугара. После рата је био постављен за пароха у Кални, Нишка епархија, где је остао осам година. Касније је био на парохијама у Тимочкој епархији: Поповица, Велесница, Мајданпек, Михаиловац и Злот. У свим овим местима уложио је велики труд у обнављању манастира и цркава и тако је стекао завидан углед код својих парохијана. Црквене власти су га за свештеничке заслуге одликовале црвеним појасом.¹⁰ Свештеник у Злоту код Бора био је од 3.06.1902. до 6.11.1914.¹¹ Учествовао је добровољно у балканским ратовима 1912–1913. као војни свештеник XIII пешадијског пука. Како је активно учествовао у борбама, за исказану храброст одликован је Златном медаљом Обилића. У почетку Првог светског рата поново добровољно отишао на фронт и на његову молбу је у 66. години постављен за пуковског свештеника VIII пешадијског пука 1. позива војводе Степе Степановића. Причестио је војску на Церу и јуначки погинуо на положају Бађинцу бодрећи српске војнике у првим редовима. Сахрањен је у порти цркве Светог Илије у Злоту.¹²

3. Свештеник Ђорђе Петровић је рођен 21.04.1874. године у селу Великој Брсници, општина Кучево. Београдску богословију завршио 1897. Кратко је био парох II бољевачки, јер је био постављен за члана Тимочког Духовног суда у Зајечару. Узоран супруг и отац четворо деце. Искрен и добар друг. Као исправан свештеник и чиновник одликован је био правом ношења црвеног појаса. Бугарски војници су га убили ноћу између 14. и 15. новембра 1915. са свештеницима Владимиром Рашићем, Симом Јовановићем и Павлом Јовановићем на источној Краљевици — брду са јужне стране Зајечара. Сви су били овлаш затрпани у једном војничком рову, одакле су по ослобођењу пренети свечано и сахрањени у заједничку гробницу са северне стране олтара зајечарске Саборне цркве.¹³

⁶ „Поп Мато Кривокапић и аустријска полиција“, *Зайиси — іласник Цейињскої історіјскої друштва*, 4 (1940), 251.

⁷ Пузовић, П., „Пострадали свештеници током Првог светског рата са простора Тимочке епархије“, 263.

⁸ „Поп Мато Кривокапић и Аустријска полиција“, 251.

⁹ Пузовић, П., „Пострадали свештеници током Првог светског рата са простора Тимочке епархије“, 263. Податак да се поп Мато се исте 1871. одселио у Србију, где је постао најпре парох топлочки, а касније нишки, највероватније је нетачан („Поп Мато Кривокапић и Аустријска полиција“, исто).

¹⁰ Пузовић, П., исто.

¹¹ Споменица Тимочке епархије 1834–1934, 120. По другом извору дан смрти попа Мате је 8. новембар 1915. (Пузовић, П., исто, 264).

¹² Споменица Тимочке епархије 1834–1934, 120.

¹³ Споменица Тимочке епархије, 68–69. Поменик хероја из округа тимочког (од 1912–1919. год.), Зајечар, 1922, 12. „Свештеници — Мученици“, *Лейтоиис Тимочке епархије*, година прва (1923), 23–24.

4. **Свештеник Сима Јовановић** је рођен 6.02.1870. године у свештеничкој кући оца Вељка Јовановића у Заграђу. По завршетку Богословије постаје званичник Тимочког Духовног суда. 1897. прима свештени чин и постаје капелан проте округа Тимочког у Зајечару, где је остао све до своје смрти. Био је ревностан пастир, одликован правом ношења црвеног појаса. По нарави тих и благ, добар друг и нежан родитељ. Ноћу између 14. и 15. новембра 1915. Бугари га насилно истржу из ручја његове породице — супруге и две кћери, под изговором да га воде у Видин ради праксе „код Владике“. Зверски убијен са још тројицом свештеника на источној Краљевици и бачен у ров и овлаш прекривен земљом. Сахрањен у заједничкој гробници са северне стране олтару зајечарске Саборне цркве.¹⁴

5. **Свештеник Павле Н. Јовановић** је рођен у Смедереву 15.10.1866. године. Завршио је четири разреда Гимназије и Богословију у Београду. Провео је пет година као учитељ. Рукоположен је 1893. и био је парох у Подгорцу (1893–1898) и Великој Јасикови (1898–1915). На парохији великојасиковачкој важио је за марљивог и поштеног човека на свом и народном послу. Политиком се није посебно бавио, али је био цењен као радикалски првак.¹⁵ За своју ревностну службу одликован је 1911. правом ношења црвеног појаса.¹⁶ Радио је на задругарству и плод тога рада је оснивање задруга: набављачке и кредитне. Године 1914. отишао је у бању у Аустрији на лечење, где га је затекао почетак рата и где је заробљен. У Велику Јасикову је дошао 1915. пред напад Бугара. Испред њих се повукао у унутрашњост Србије негде до Мораве, где се са неким свештеницима договорио да се врате назад.¹⁷ Бугари су га 12. новембра ухапсили и бацили у тамницу у Зајечару. Ноћу између 14. и 15. новембра на мученички начин је лишан живота.¹⁸ Иако стрељан на источној Краљевици, достојанствено је сахрањен у заједничкој гробници са северне стране олтару зајечарске Саборне цркве.

6. **Свештеник Владимир Рашић** је рођен 1875. године у свештеничкој породици оца Јеремије Рашића, врлог и примереног свештеника у Вражогрнцу. По свршетку Београдске Богословије био је кратко писар у Тимочком Духовном суду, а по смрти оца примио је свештени чин и постао парох вражогрначки 1901. Био је благ, тих и искрен. Са супругом је имао четири кћери. Као узоран свештеник одликован је правом ношења црвеног појаса. Ноћу између 14. и 15. новембра 1915. убијен од Бугара на источној Краљевици. Када је његова кћи са својом баком, у пролеће 1916. обишла место на истој Краљевици у близини утврђења, спазила је део појаса свога оца како вири из земље са деловима костију, које су пси извукли из плитке јаме. Пошла је да га узме али је у томе спречио стражар — окупаторски војник са утврђења. Појас је био од српске тробојке домаће радиности, који је отац Влада редовно носио. После ослобођења је сахрањен као национални мученик у заједничкој гробници са северне стране олтару зајечарске Саборне цркве.¹⁹

7. **Свештеник Миленко М. Гојић**²⁰ је рођен 31.12.1858. године у земљорадничкој породици Вражогрнцу, од оца Милоша Гојића и мајке Ноје, који су имали још јед-

¹⁴ Споменица Тимочке епархије, исто; „Свештеници — Мученици“, исто, 26–27.

¹⁵ Пузовић, П., исто, 268.

¹⁶ Споменица Тимочке епархије, 68. и 239; „Свештеници — Мученици“, *Лейопис Тимочке епархије*, година четврта (1926), 59.

¹⁷ Пузовић, П., исто.

¹⁸ Споменица Тимочке епархије, исто; „Свештеници — Мученици“, исто.

¹⁹ Споменица Тимочке епархије, 68 и 88–89. Стаменковић, М. Ст., „Погибија српског свештенства у току Првог светског рата“, 233; „Свештеници — Мученици“, *Лейопис Тимочке епархије*, година прва (1923), 27–28.

²⁰ Негде погрешно Гајић.

ног сина — Јеврема. После завршене ниже Гимназије у Зајечару са одличним успехом је завршио Богословију 1879. Кратко је био учитељ у Бору, а затим 1880. прима свештени чин и одлази на парохију у Великом Извору. Отац Миленко је са супругом Цаном имао двојицу синова Милоша и Владу, а ови женске потомке. Као свештеник својим врлинама и понашањем брзо је задобио љубав својих парохијана. За његову ревност црквене и државне власти су му доделиле: црвени појас 1897, орден Св. Саве 1899. и протску камилавку 1912. Локални окупациони бугарски начелник Стамен Миков га је позвао 12.11.1915. под изговором да га упути у Видин код тамошњег Владике да научи „служити и певати бугарски“. Обукао се у своје празнично одело и пошавши рекао: „Нека виде ти бугарски баштовани шта је српски попа“. Ноћу, између 12. и 13. новембра, бугарски војници су га повели заједно са свештеником Краљево-селским о. Живојином Тасићем пут Вршке Чуке са рукама везаним иза леђа и босим по хладном времену. Убили су их у месту званом „Шонтолово“ и затрпали танким слојем земље у једном пешачком рову, да их после неколико дана пождеру пси, на очиглед многих сељака, који их нису смели одбранити због бугарских војника који су се ту да врзмали.²¹ О. Миленку су ишчупали браду и дркове и изболи га ножевима — бајонетима.²²

8. Свештеник Живојин Тасић је рођен 21.02.1859. године од сиромашних родитеља. Основну школу и нижу Гимназију завршио у родном Књажевцу, а Богословију у Београду. Рукоположен октобра 1883. и с пролећа 1884. долази на парохију у Краљево Село (данашње Минићево). Његовом заслугом и пожртвовањем подигнуте су садашња минићевска и јаковачка црква. За његово примерно пастирствовање и милосрђе одликован је црвеним појасом и протском камилавком. У српско-турским ратовима био је војник, а у српско-бугарском рату 1885. војни свештеник. Бугари су га повели његовим колима ка Зајечару, где су га опљачкали узевши му кола и коња. Ноћу, између 12. и 13. новембра 1915. у месту званом „Шонтолово“ близу Вршке Чуке бугарски бајонети изболи су дружељубиво и племенито срце о. Жике заједно са о. Миленком Гојићем. Тело му није пронађено, а споменик му је постављен на минићевском гробљу »Обреж«.²³

9. Свештеник Радисав Пешић је рођен 1881. године у селу Липовцу. После ниже Гимназије у Алексинцу Богословију је завршио 1902. У војсци примио официрски чин. Био је учитељ у Стрижевцу код Бабушнице. 1906. Примио ђаконски чин и постао чиновник Тимочког Духовног суда. 1911. Примио свештенички чин и грљанску парохију. Био је добар и савестан свештеник, супруг и отац двоје деце. 17.11.1915. стражарно спроведен у Зајечар у затвор. До 1. децембра се о њему није ништа знало, када су га са о. Петром Савићем, Бугари извели из затвора и на путу Зајечар — Велики Извор убили оштрим бајонетима. Најпре, били су затрпани у један пешачки ров и када их је народ приметио, онда су их Бугари негде пренели и закопали, тако да им се данас не зна гроб.²⁴

10. Свештеник Лазар С. Поповић је рођен 24.03.1860. године у Звездану. Завршио нижу Гимназију у Зајечару, а Богословију у Београду 1881. Неко време био је

²¹ Споменица Тимочке епархије, 85; Поменик хероја, 12; „Свештеници — Мученици“, исто, 24–25.

²² По усменом сведочанству потомака поменутог Јеврема Гојића, о. Миленко је био рашчеречен са коњима за руке и ноге.

²³ Споменица Тимочке епархије, 209; Поменик хероја из округа тимочког, 11; „Свештеници — Мученици“, *Лейојис Тимочке епархије*, година друга (1924), 87–88.

²⁴ Споменица Тимочке епархије, 69. и 93; Поменик хероја из округа тимочког, 12; „Свештеници — Мученици“, *Лейојис Тимочке епархије*, година прва (1923), 28–29.

учитељ у Звездану и Зајечару. Свештени чин је примио 1883. и био парох у Великом Извору, Кривељу и Рготини. Поп Лаза је био цењен и поштован свештеник. Био је у многим ратовима војни свештеник. Одликован је ратним орденом, орденом „Св. Саве“ и правом ношења црвеног појаса. 1915. бугарски војници су га под јаком стражом спровели у Зајечар. На путу за Велики Извор избоден бајонетима 15. новембра.²⁵

11. Свештеник Петар Савић је завршио пет разреда Гимназије. Због богатог сликарског талента, Еп. Мелентије га је послао у Русију као свога питомца ради изучавања сликарства. Тамо је 1908. завршио Духовну академију. Примивши свештени чин, био је најпре парох у Видровцу код Неготина, а од 1910. у Слатини код Бора. Био је миран, тих и благе нарави. Дobar супруг и отац двоје деце. Бугари су га 1.12.1915. убили на путу Зајечар — Велики Извор.²⁶

12. Синђел Василијан Јеврић је рођен је 1871. године у Нештину у Срему. Био је ђак манастира Хопова и Крушедола. 1895. је примио јеромонашки чин. На позив Еп. Мелентија дошао 1896. у Тимочку епархију. Кратко је био заступник старешине манастира Суводола, а затим најзначајнији старешина манастира Свете Тројице од 1896. до 1915. Одличан певач и економ. Одликован правом ношења црвеног појаса и синђелским чином. Бугари су га 12.12.1915. заклали заједно са протом Лазом Петровићем, о. Петром и о. Милијом Бисићима, о. Добросавом Миленковићем и о. Војом Марковићем на путу Књажевац — Зајечар, а гроб им се налази иза Вршке Чуке на путу за Кулу.²⁷

13. Прота Лазар Петровић, рођен је 1855. године у Мозгову код Алексинца. После ниже Гимназије завршио је Богословију у Београду 1874. Био је учитељ у Доњој Бела Реци, а затим 1875. рукоположен за свештеника и постављен за јаковачког пароха. После четири и по године буде постављен за протског капелана у Књажевцу и од 1911. за I пароха и намесника књажевачког. Био је вероучитељ и гарнизони свештеник. Као примеран свештенослужитељ неколико пута биран за члана Главног одбора Свештеничког удружења. Прота Лазар је одликован орденом Св. Саве V степена, српског Црвеног Крста и похвалницом Пољопривредног друштва. Ухваћен у Сокобањи, где се био склонио у прво време бугарске окупације. Стражарно спроведен у Књажевац, а затим у Зајечар, где је од Бугара убијен 12.12.1915. око источне Краљевице.²⁸

14. Свештеник Милија Бисић је по завршетку пет разреда Гимназије и Богословије у Београду био чиновник Тимочког Духовног суда (1900–1903), а затим парох у Планиници (1903–1906) и Књажевцу (1906–1915). Био је и војни свештеник. Одличан певач, благе и тихе нарави. За примерено свештенослужење и пастирствовање после непуних 5 година био је одликован ношењем црвеног појаса. Дobar супруг и отац двоје деце. Убијен од Бугара са осталим књажевачким свештеницима 12.12.1915. око источне Краљевице код Зајечара.²⁹

15. Свештеник Петар Бисић је рођен у селу Штрпцу 19.01.1875. године. Завршио је пет разреда Гимназије у Књажевцу, а Богословију у Београду. Рукоположен за ђакона 1899. а за свештеника 1900. Био је капелан васиљског пароха (1900), па-

²⁵ Споменица Тимочке епархије, 108; „Свештеници — Мученици“, исто, 25–26.

²⁶ Споменица Тимочке епархије, 110; „Свештеници — Мученици“, исто, 29.

²⁷ Споменица Тимочке епархије, 46; Поменик хероја из округа тимочког, 12; Албум фотографија хероја — Тимочана од године 1912–1918, Зајечар, 1922, 8; „Свештеници — Мученици“, *Лешојис Тимочке епархије*, година друга (1924), 94.

²⁸ Споменица Тимочке епархије, 180; „Свештеници — Мученици“, исто, 86–87.

²⁹ Споменица Тимочке епархије, 139. и 180; „Свештеници — Мученици“, исто, 91–92.

рох вински (1901–1907), капелан књажевачког проте (1907–1910), парох IV књажевачки (1910–1915). Био је војни свештеник 1912. и 1913. и одликован орденом Св. Саве V степена. Благ, скроман, искрен по нарави. Ревностан парох веома поштован код његових парохијана. Добар супруг и отац три сина. Зверски је мучен и убијен од Бугара као и сва његова сабраћа 12.12.1915. код Зајечара.³⁰

16. Свештеник Добросав Миленковић је рођен 5.06.1874. године у селу Црвењу. Завршио је четири разреда Гимназије у Књажевцу, а Богословију у Београду 1898. Био је ђакон књажевачке цркве (1898–1899), практикант Тимочког Духовног суда (1899–1900), парох у Злоту код Бора (1900–1902) и парох у Белом Поточку код Сврљига — Књажевачко намесништво (1902–1915). Добар супруг и нежан родитељ петоро деце. Убијен од Бугара 12.12.1915. код Зајечара. Као ревностном и савесном свештенослужитељу и пастиру парохијани су подигли спомен-плочу у делопоточкој цркви.³¹

17. Свештеник Војислав А. Марковић је рођен 12.10.1881. године у Сокобањи. Завршио је шест разреда Гимназије у Нишу и Богословију у Београду. Био је учитељ (1904–1906), капелан у Лабукову код Сврљига (1906–1908) и парох у селу Вина код Књажевца (1908–1915). Марљив свештенослужитељ и добар супруг и отац троје деце. Бугарски окупатори су га убили са осталим књажевачким свештеницима 12.12.1915. код Зајечара.³²

18. Јеромонах Ђорђе Николајевић — Хиландарац је био родом из села Владимирова, беровског среза у Македонији, тадашњој Турској. Описменио се у грчкој школи у манастиру Хиландару, где је био искушеник и примио монашки чин 1892. године. У Србију је дошао 1899. и био сабрат манастира Каленића, Горњака, Раиновца и најзад Суводола, где је дошао као јерођакон и ту добио јеромонашки чин 1906. Привремено управљао манастиром Суводолом од 1912. до 18.11.1915. Овај монах је био по души добар и прост и ваљан као сабрат.³³ Бугари су га убили у Краљевом Селу (Минићеву) заједно са о. Ђорђем Живковићем и о. Петром Димитријевићем, паросима врбичким. Њихова мученички бајонетима унакажена тела бацили су у резервоар школског нужника, одакле су по ослобођењу извађени и сахрањени на минићевском гробљу.³⁴

19. Свештеник Ђорђе Живковић³⁵ је рођен у Малом Извору 1858. године. У Београду завршио нижу Гимназију и Богословију. Био је парох у Врбци (1882–1915). Озбиљан и примерен свештенослужитељ и тачан у администрацији. Био је добар друг и супруг, а нежан родитељ двома ћеркама. 18.11.1915. истргнут је из наручја своје породице и преко ноћи са о. Ђорђем Хиландарцем и о. Петром Димитријевићем стрељан од Бугара у дворишту минићевске школе, па бачен у базен школског нужника.³⁶

20. Свештеник Петар Димитријевић је рођен 1.1.1874. године у Малајници код Неготина. Завршио је нижу Гимназију и Богословију у Београду. Рукоположен је за ђакона 1897. а за свештеника 1898. Био је парох у Лукову код Бољевца (1898–1906) и

³⁰ Споменница Тимочке епархије, 180; Албум фотографија хероја, 8; „Свештеници — Мученици“, исто, 90–91.

³¹ Споменница Тимочке епархије, 185; „Свештеници — Мученици“, исто, 90.

³² Споменница Тимочке епархије, 194; „Свештеници — Мученици“, исто, 93.

³³ Никанор, „Старешине манастира Суводола“, 76.

³⁴ Споменница Тимочке епархије, 41; Поменик хероја, 12; „Свештеници — Мученици“, исто, 94–95.

³⁵ Негде погрешно Живановић.

³⁶ Споменница Тимочке епархије, 214; Албум фотографија хероја, 8; „Свештеници — Мученици“, исто, 88–89.

Чубри код Неготина (1906–1911). За пароха II врбичког постављен је 1.10.1911. У раној младости остао без свог брачног друга. 18. новембра 1915. је са својим супароком зверски убијен од Бугара у Краљевом Селу. На минићевском гробљу »Обреж« на његовом срушеном споменику пише: »...убијен од Бугара, јер је Србин«. ³⁷

21. Свештеник Константин Костић — Поповић³⁸ је рођен у Нишу 1878. године. После пет разреда Гимназије у Нишу завршио је Богословију у Београду. Био је капелан парохије у селу Балинац код Књажевца од рукоположења 1905. до 1915. О. Коста или поп Коча, како су га звали, био је марљив и савестан свештенослужитељ. Био је нежан супруг, али га Бог није обдарио породом. Близу источне Краљевице код Зајечара убијен је и издоден ножевима од Бугара, па бачен псима да га растргну. ³⁹

22. Свештеник Богосав Стокић⁴⁰ је рођен 7.11.1859. године у Бабиној Луки, округ ваљевски. Завршио је основну школу, четири разреда Гимназије и Богословију у Београду. Једну годину био је учитељ, а 1884. рукоположен у чин ђакона и свештеника. ⁴¹ Био је парох у Рогљеву до своје смрти. Као свештеник одликовао се примерним радом, оставивши лепе успомене међу парохијанима. Заробљен је био од Бугара 1915. Ноћу између 11. и 12. новембра 1915. Бугари су га убили са нишким свештеницима између Ниша и Пирота.

23. Свештеник Михаило Шундић је рођен у свештеничкој породици 1852. године у Жупи Никшићкој у Црној Гори. Завршио је основну школу у родном месту, а Богословију на Цетињу. Рукоположен је млад у свештенички чин и постављен за пароха у родном месту. Учествовао је у ослободилачким ратовима 1876/78. Због сукоба са кнезом Николом после рата емигрирао у Србију. Био је свештеник у Плавни од 1889. до 1915. Опслуживао је поповичку и салашку парохију. Најзабаченије делове парохије обилазио је два пута годишње о крсној слави и Васкрсу. Током рата 1914. и 1915. неустрашиво је обилазио оболеле од тифуса укажујући им помоћ. Кад му је скренута пажња да се не излаже заразној опасности, одговорио је: „Више вреде ови млади животи него мој. Ако је Божја воља, ја ћу умрети, те ме неће спасити никакво чување. Зато морам вршити своју дужност.“ Сваком умрлом и погинулом војнику служио је помен и бесплатно га огласио. Када су Бугари напали Србију 1915. повукао се са војском до Призрена, где су га заробили Бугари 16.11.1915. Одавде ће са другим избеглицама бити враћен у Приштину, а затим упућен у правцу Сурдулице и Лесковца. Убијен је заједно са свештеником Јорданом Милетићем у Сурдулици. ⁴²

24. Свештеник Јордан Милетић је рођен у Призрену 31.12.1872. године. Завршио је Призренску богословију и скраћени рок Учитељске школе у Београду. Био је три године народни учитељ у Призрену, Пљевљима и Прилепу. Рукоположен је у чин свештеника 1903. у Зајечару. Био парох у Плавни код Неготина, капелан у Грабовици, парох у Кривељу, Подгорцу и најзад у Рудној Глави. Дobar супруг и отац троје деце. Свештеничку, учитељску и пастирску службу обављао је ревностно на пуно задовољство својих претпостављених. Писао је чланке и расправе на цркве-

³⁷ „Свештеници — Мученици“, исто, 89–90.

³⁸ На поменутој спомен-плочи на Саборној цркви у Зајечару се помиње као Коста Костић. Код Пузовића: Константин Поповић (исто, 262), а у Споменици Тимочке епархије: Константин Костић-Поповић (Споменица Тимочке епархије, 183).

³⁹ Исто; „Свештеници — Мученици“, исто, 92–93.

⁴⁰ Негде погрешно Богосав Стекић (Споменица Тимочке епархије, 286). Стокић, у: спомен-плоча на Саборној цркви у Зајечару и Пузовић, П., исто, 267.

⁴¹ У неким изворима се наводи 1881. као година рукоположења (исто).

⁴² Споменица Тимочке епархије, 305; Албум фотографија хероја, 7. По другом извору зверски је убијен од Бугара у Араповој Долини недалеко од Лесковца заједно са осталим свештеницима и учитељима из Лесковца и околине (Пузовић, П., исто, 264).

ном пољу. Повукао се пред бугарским окупатором до Призрена. Враћајући се кући Бугари су га 18.11.1915. скинули са воза у Владичином Хану. Заједно са оцем Михаилом Шундићем спроведен је до Сурдулице, где су убијени 22.11.1915.⁴³

25. Свештеник Страшимир Булић је рођен у Београду 16.08.1868. године. Завршио је четири разреда Гимназије и Богословију у Београду. Није одмах ступио у свештени чин, већ је извесно време провео у државној служби. Рукоположен је 1894. и променио је неколико парохија: доњобелоречку, I злотску, II злотску, великокаменичку, великојасиковачку, преконошку и најзад II читлучку.⁴⁴ Убијен је 1917. од Бугара код сокобањског расадника због везе са устаницима.⁴⁵ Како није хтео да се назове Бугарином, окупатори су га зверски искасапили и неукопаног бацили псима да га растргну. После себе је оставио супругу са петоро незбринуте деце.⁴⁶

26. Свештеник Живојин Поповић је рођен 1870. године у сврљишком селу Манојлица (срез заглавски). Богословију у Београду је завршио 1872. По рукоположењу у чин ђакона једно време је служио у Зајечару, а потом је рукоположен у чин свештеника. Умро је као војни свештеник јануара 1916. на француској лађи између албанске луке Драч и алжирске луке Сиди Абдала у северној Африци.⁴⁷

27. Свештеник Иван Голубовић је рођен у Валеvcу 1838. године. Богословију завршио у Београду 1859. Рукоположен је у чин свештеника 1860. Службовао је на парохији валевачкој до своје смрти. За време Првог светског рата интерниран је у Бугарску, одакле је враћен 1916. У интернацији је оболео што је убрзало његову смрт 1917.⁴⁸

28. Свештеник Милош Т. Миловановић је рођен 6.10.1843. године у Ћовдину код Петровца на Млави. Завршио је средњу школу и два разреда Богословије. Био је извесно време учитељ, а затим од 1871. свештеник на шетоњској, I читлучкој и најзад селачкој парохији. Ухапшен у 74. години у Читлуку код своје родбине 2.03.1917. После разноврсних паклених мука 7. марта су га Бугари изболи бајонетима и бацили у један ров близу села Читлука. Тело му је било издодено на 174 места, обе руке пребијене, а уши и језик одсечени.⁴⁹

29. Прота Милутин Јеленић је рођен 1858. године. Он је био Шумадинац родом из Трнавe код Тополе. Завршио је четири разреда Гимназије у Крагујевцу и Богословију у Београду. Дуго је био учитељ. У свештени чин је ступио 1893. и најпре био парох лучки, а затим капелан протски у Зајечару. 1894. постаје члан Тимочког Духовног суда. 1900. је стављен у пензију и постао парох I доњомилановачки од 1.02.1900. а намесник поречки од 11.10.1901. Имао је две кћери. Био је добар као свештеник и чиновник, одликован црвеним појасом и протском камилавком. Бавио се и хуманитарном и културном делатношћу. председавао је Црвеном Крсту и поречкој певачкој дружини у Доњем Милановцу.⁵⁰ Умро је у ропству у Бугарској у граду Сливену.⁵¹

⁴³ Споменица Тимочке епархије, 69; „Свештеници — Мученици“, *Лейојис Тимочке епархије*, година четврта (1926), 60–61; Пузовић, П., исто, 265.

⁴⁴ „Свештеници — Мученици“, *Лейојис Тимочке епархије*, година трећа (1925), 102.

⁴⁵ Споменица Тимочке епархије, 164. и 169.

⁴⁶ „Свештеници — Мученици“, *Лейојис Тимочке епархије*, исто.

⁴⁷ Пузовић, П., исто, 266.

⁴⁸ Исто, 268.

⁴⁹ „Свештеници — Мученици“, исто, 101–102.

⁵⁰ Исто, 101.

⁵¹ За његово време упокојења налазимо четири датума: 14. септембар 1916. (исто), 24. (11.) септембар 1916. (Виноградов, М. Н., *Летопис доњомилановачке парохије, Неготин*, 2005, 44), 14. децембар 1917. (Споменица Тимочке епархије, 69).

30. **Свештеник Милош Карић** је рођен 20.03.1860. године у селу Влакчи код Крагујевца. Завршио је четири разреда Гимназије и Богословију у Београду 1882. Био је две године учитељ у Кривељу и Горњану код Бора. Рукоположен је у чин свештеника 1884. и био је парох у Подгорцу, Кривељу, Грљану и најзад у Штубику од 1899. до 22.12.1915. Савесно вршећи свештеничке дужности, остао је упамћен по доброту и предусретљивости. Интерниран је из Неготина 27.12.1915. у Карлово у централној Бугарској, где је остао око шест месеци. Умро је 14.12.1917. у затвору у Ески-Џумаји, данашњем Трговишту у источној Бугарској, где је изнурен глађу и физичким радом.⁵²

31. **Свештеник Јаков Ј. Вукотић** је рођен 1859. године у Чеву у Црној Гори. Отац му је био Јован Машанов Вукотић, капетан Озринићки, капетан перјанички, командир батаљона Катунске гарде. Основну школу и Богословију је завршио на Цетињу. Рукоположен је за ђакона и свештеника августа 1893. у Црној Гори. Као избеглица долази у Србију 17.02.1897. и служи најпре као парох у Луки код Бора (1897–1901), а затим у Мајданпеку (1901–1916). Са женом Милосавом имао је кћер Милицу и синове Филипа, Саву и Јована. Извршио је темељну оправку старе цркве Св. Апостола Петра и Павла, а на национално мешовито локално становништво оставио дубок траг (неки су из римокатоличке вере прешли у православну). За ревносну службу одликован је 1907. правом ношења црвеног појаса. За време окупације Бугари су га у Мајданпеку испребијали и стављали на разне муке, а онда одвели у Бугарску. Прича се да су од њега тражили да спомиње бугарског цара приликом богослужења и изношења Часних дарова на Св. Литургији, али је он то категорички одбијао речима: „Убите ме, ја га споменути нећу!“ Бугарски окупатори су га интернирали у Шумен, у источној Бугарској. После пребијања и мучења од Бугара умире 4.05.1918.⁵³

32. **Прота Димитрије Петковић** је рођен око 1850. године у Београду, где је завршио четири разреда Гимназије и Богословију. Био је народни учитељ од 1867. до 1873. када се рукоположио и био капелан проте зајечарског и вероучитељ у Гимназији. Био је парох I сокобањски (13.03.1884 – 26.12.1898) и архијерејски намесник. Одликован је црвеним појасом и правом ношења протске камилавке. Био је орону здрављем, па пензионисан и своје последње дане проводио у Нишу. Иако стар и немоћан, о. Димитрије је ипак интерниран у Бугарску где је умро у Ески Џумаји 3.07.1918.⁵⁴

33. **Прота Драгољуб А. Поповић** је рођен 20.07.1863. године у свештеничкој кући о. Атанасија у Бучју код Књажевца. Завршио је Богословију у Београду и телеграфски курс. 1881. је постављен за учитеља у родном месту. 1883. је рукоположен у чин свештеника. Био је парох каменички, вински (1886–1897), балановачки, бучјански (1921–1925) и књажевачки (1919–1925). Био је 1915. интерниран у Ески Џумају, где је тешко оболео и остао до ослобођења. Уживао је поштовање и љубав парохијана и браће свештеника. Одликован је црвеним појасом, протском камилавком, протојерејским чином, положајем намесника књажевачког и Орденом Св. Саве. Умро је 5.02.1925.⁵⁵

⁵² Споменица Тимочке епархије, 311; „Свештеници — Мученици“, *Летопис Тимочке епархије*, година четврта (1926), 60; Пузовић, П., исто, 265. По последњем извору, на основу сведочанства његове супруге Анке, умро је 12. новембра 1917.

⁵³ Споменица Тимочке епархије, 69. и 349; Милановић, С., Душа Мајданпека, Мајданпек, 2006; „Свештеници — Мученици“, исто, 59; Вукотићи са Чева, https://sr.wikipedia.org/sr/Вукотићи_са_Чева, презето 29.09.2016.

⁵⁴ „Свештеници — Мученици“, исто, 59–60; Споменица Тимочке епархије, 152.

⁵⁵ Пузовић, П., исто, 266; Споменица Тимочке епархије, 180, 188. и 194.

34. **Свештеник Светислав Рачић** је рођен 1863. године у Ђуприји у свештеничкој породици. После основне школе и четири разреда гимназије, завршио је Богословију у Београду. Рукоположен је у чин свештеника 1889. и постављен за пароха метришког и салашког, где је остао до своје смрти. Истицао се вредноћом и ревношћу на црквеном пољу, па је одликован за свој рад положајем намесника крајинског. Био је интерниран у Бугарску јануара 1916. где је оболео и остао све до ослобођења. По повратку је поред своје опслуживао и упражњену великојасиковачку парохију. Умро је у Метришу 14.06.1925.⁵⁶

35. **Свештеник Милан Вељковић** је рођен 12.05.1877. године у Крагујевцу. Основну школу и шест разреда гимназије је завршио у Крагујевцу, а 1899. Богословију у Београду. Исте године је постављен за учитеља у Јабуковцу, а 1900. за писара Духовног суда у Зајечару. Рукоположен је у чин свештеника исте године и постављен за пароха лучког. 1904. је премештен на брусничку парохију, 1906. на кривовирску, 1912. на копривничку, а 1913. на глоговичку, где је остао до смрти. 1915. се повукао испред Бугара у Параћин, где је ухапшен и убрзо пуштен. Чим је стигао у Глоговицу, Бугари га поново хапсе и интернирају најпре у Пловдив, па у Карлово, где је са другим свештеницима радио најтеже послове. После годину дана је премештен у Ески Џумају, где је остао до 1918. Због мучења и злостављања нервно је оболео, па није више могао да обавља своје свештеничке дужности кад се вратио на парохију. Тешко болестан, на путу до лекара, између Салаша и Неготина, умро 7.05.1920. Сахрањен је у порти глоговичке цркве.⁵⁷

36. **Свештеник Иван Дикић**⁵⁸ је рођен 20.01.1918. године у селу Ргошту, Књажевац, где је завршио основну школу. Четири разреда гимназије завршио у Књажевцу, а шесторазредну богословију 1940. у Сремским Карловцима. Рукоположен за ђакон на 7. априла, а за свештеника 27. јула 1942. и постављен за пароха габровничког, срез заглавски. Казнена експедиција бугарске фашистичке војске, ради одмазде за своје погинуле војнике, убила га је 7.10.1943. у 16 сати испред куће, док су у кући били падија са одојчетом старим пет месеци. После убиства увукли су га у подрум куће, жену отерали, а кућу запалили.⁵⁹ Тело оца Ивана је мало изгорело, а пошто је подрум био отворен свиње или псета су му појели обадве мишице. Сахрањен је на гробљу у родном Ргошту 11.10.1943. у 11 сати. На опелу је чинодејствовало пет свештеника уз учешће готово читавог села и многих из околине, иако је падала киша.⁶⁰

На слави Саборне цркве Рођења Пресвете Богородице у Зајечару, 21. септембра 2015. године, на крају Литургије уследила је дирљива беседа Његовог Високопреосвештенства Митрополита видинског г. Дометијана, који је изразио жаљење и кајање у вези црне странице историје два народа — братоубилачким поступцима у Српско-бугаском, Првом и Другом светском рату. То је у датом тренутку довело до подвајања између два једноверна православна народа. Преко педесет српских свештеника побијених између 1914–1918. године од стране Бугарске војске су мученици који се пред Богом моле како за српски тако и за бугарски народ.

⁵⁶ Пузовић, П., исто, 267; Споменица Тимочке епархије, 232.

⁵⁷ Пузовић, П., исто, 266.

⁵⁸ Погрешно Јован Дикић, у: Споменица православних свештеника жртава фашистичког терора, Београд, 1960, 61. У Изводу умрлих СПЦ орешачке храма Св. Јоакима и Ане бр. 329. од 14/1.10.1943. стоји Иван Дикић.

⁵⁹ Тога дана Бугари су запалили целу Габровницу и поубијали све мушкарце који су се затекли у селу — 26 парохијана. Други извор наводи да је тог дана је у Габровници стрељано 29 људи (РАЧИЋ, Н., Источна Србија у рату и револуцији 1941–1945 (хронологија), Зајечар, 1984, 338).

⁶⁰ Споменица православних свештеника жртава фашистичког терора, исто. Гласник СПЦ 11 и 12 (1943), 93.

После речи братољубља и разумевања и од стране Епископа тимочког Илариона, Архијереји су одслужили мали помен убијеним свештеницима Тимочке епархије за време Првог светског рата пред спомен обележјем на северном зиду Саборне цркве.⁶¹

Злочини партизана (комуниста)

У званичном извештају Св. Архијерејског Синода Српске православне цркве⁶² се наводи да је један свештеник убијен од Бугара, а једанаест свештеника убијено од стране партизана.⁶³ Неки свештеници су убијени у свом месту службовања и страдали су одлуком партијских судова партизанских група, десеторки или одреда у периоду од 1942. до 1944. год. На удару безбожне револуционарне власти су били идеолошки непријатељи у органима квислиншке Недићеве администрације и полиције — Српске државне страже, припадници Српског добровољачког одреда (касније Српског добровољачког корпуса) Димитрија Љотића, припадници ЈВУО⁶⁴ и припадници четничких јединица Косте Пећанца и других, који нису искористили амнестију и ступили у партизанске јединице. На путу успостављања револуционарне власти комуниста, у току „дивљег чишћења“ (или „великог чишћења“ — Кардељев израз), које је трајало од ослобођења до половине фебруара 1945, почињен је велики број злочина,

⁶¹ Свечано прослављена слава Саборног храма у Зајечару, <http://eparhija-timocka.org/svecano-proslavljenaslava-sabornog-hrama-u-zajecaru/>, преузето 23.09.2015; 21 септември – Рождество Богородично в гр. Зајчар – Р Србија, <http://vidinskamitropoliya.com/2015/09/21-септември-рождество-богородично-в/>, преузето 22.09.2015.

⁶² Син. бр. 1060 / зап. 237 из 1947. Из седн. 27. / 14. марта 1947. у: Српска црква у Другом светском рату, приредио Епископ банатски Атанасије, http://www.rastko.rs/istorija/spc_dsvr_c.html#_Тос465074833, преузето 20.11.2013.

⁶³ Број једанаест није тачан, јер приликом истраживања овај број је надмашен, а сусрели смо се и са следећим чињеницама:

1) нека лица која су наводно *стирељана*, касније су се *појавила*. Прота Боровоје Радојичић се сећа два случаја нестајања свештеника: *Свештеника Душана Мишишевића*, пароха леновачког, по Цветковићу и Девићу а на основу Уписника Војног суда зајечарског подручја, убијеног је у Зајечару 21.04.1945. год. као колаборанта (ЦВЕТКОВИЋ, С., ДЕВИЋ Н., Жртве у Зајечарском округу после 12. септембра 1944., Београд, 2012, 153), прота Бора је сreo седамдесетих година у његовој кући у Смедереву. О. Душан му је причао како је једне вечери чуо од једног парохијанина да је планиран за ликвидацију те ноћи, па се склонио се из куће попевши се на једно дрво, одакле је чуо партизане у рацији како говоре кога све треба да ликвидирају. Изјутра је одмах напустио Леновац и отишао и настанио се у Смедереву. Приликом те посете проте Боре, замолио га је из страха да никоме не говори да је међу живима. О. Душан је поклонио 1. октобра 1978. год. престоно Јеванђеље цркви леновачкој. Касније је и умро у Смедереву. Протојереју Драгољубу Младеновићу, пароху минићевском, било је дојављено да ће бити стрељан, па је побегао. Он је био ухапшен, али и амнестиран 1953. год. Настањен је био у Пироту, а сахрањен на зајечарском гробљу. Прота Бора је учествовао на његовом опелу. Постоје и контрадикторности у нађеним подацима: Код попадије Јефтимије из Зајечара, удове оца *Михаила Николића* у рубрици примедбе Списка лица Епархије тимочке за додељивање помоћи у храни и обући (1949. и 1950.) пише: „поч. јереј Михајло био жив“. Исто тако и код попадије Љубинке из Злота, удове оца *Милоја Вељића* пише: „Милоје био жив“.

2) нека лица су *нестала без трага*. Душан П. Петровић, ђакон Саборне цркве у Зајечару, рођ. 7.5.1918. „нестао у 1944. год. са женом и о њих. судб. се незна“. (У Списку свештенства намесништва зајечарског из 1946. год. о. Ђ. Душан је прецртан). Јереј Јован Ј. Кантимир, парох глоговички, рођ. 19.2.1885. у Русини, рукоположен 1910, нестао из парохије, али у истом реду где је његово име на Списку свештенства намесништва крајинског из 1946. у рубрици о члану породице за његову жену Лидију пише: „убијена у дому заједно са мужем“. 1944. је нестао јереј Тодор Малашко, парох мокрањски (МАЛАШКО, Т., „Летопис мокрањске парохије“, *Башиник*, 7 (2004), 228).

3) нека *поинула* лица нису *поменућа* у *другим доспујним изворима*: У Извештају Среског народног одбора у Бољевцу Земаљској комисији за верске послове НРС у Београду бр. 5817 од 20. јуна 1949. год. налазимо три имена погинулих. Поред познатог Стефановић Драгољуба из Валакоња, појављују се јеромонах Иларион и Бирач Стана из манастира Св. Успенија Крепичевац, Јабланица.

⁶⁴ ЈВУО — Југословенска војска у отаџбини (четници „Равногорског покрета“)

без правичног суђења народним непријатељима и непријатељима данашњице. Укупан број жртава за Тимочку крајину (Зајечарски и Борски округ) је 1.078,⁶⁵ а по неким проценама вишеструко је већи.⁶⁶ Својим бесомучним и „вамписким“⁶⁷ стрељањима ОЗН-а је била нарочито брутална у Зајечару, Бољевцу, Књажевцу, Неготину, Планиници, Метришу, Великом Извору, Вражогрнци, Рготини, Лубници и Заграђу.⁶⁸ Почистићени су многи невини људи (угледни и богати грађани и њихови рођаци, трговци, инжењери)⁶⁹ или пак они који нису заслужили смртну казну (судије, адвокати, запослени у Недићевој администрацији, насилно мобилисани четници, свештеници, професори, учитељи, који су били сумњивог држања према НОБ-у и револуцији). Они би, после тог првог ударног револуционарног таласа репресије и терора, добили од две до највише шест година затвора.⁷⁰

37. (1) **Свештеник Војин Ш. Станковић**, парох јаковачки, срез тимочки, бивши парох бански⁷¹ код Демир Капије, Епархије злетовско-струмичке у Македонији, одакле је дошао као избеглица за време Другог светског рата. Имао је 30 година, пет година службе, супругу и дете,⁷² када је погинуо 2. октобра 1942.⁷³ Припадници Тимочке партизанске чете⁷⁴ су га око 11 сати ноћу извели из куће и убили из пушке. Сахрана је извршена на андрејевачком (минићевском) гробљу.⁷⁵ О. Војин је прва жртва комуниста у Епархији тимочној службено оглашена: „представио се у Господу“.⁷⁶

38. (2) **Свештеник Станко Ј. Ђирковић**, парох брестовачки, рођ. 15.03.1903. године. У Халову погинуо 11.05.1943.⁷⁷ Стрељали су га партизани као народног непријатеља, тј. противника комунистичке, револуционарне власти.⁷⁸ Иза себе је оставио супругу Јелену са незбринутим децом, који су после рата живели у Зајечару.⁷⁹

⁶⁵ „Отворена књига“ Регистар жртава Комисије за тајне гробнице убијених после 12. септембра 1944. Министарства правде Републике Србије, <http://www.otvorenaknjiga.komisija1944.mpravde.gov.rs/>, преузето 20.6.2015.

⁶⁶ По Цветковићу број жртава износи 8.000 жртава (Цветковић, С., Између српа и чекиња: репресија у Србији 1944–1953, Београд, 2006, 238).

⁶⁷ Одељење за заштиту народа, познатије као ОЗН-а, ликвидације је вршила по правилу преко ноћи. Кад је спроводила затворенике на губилиште, гашена су светла у главној улици и завођен је полицијски час.

⁶⁸ Уп. исто 199–202.

⁶⁹ Ликвидације „народних непријатеља“ пратила је конфискација целокупне покретне и непокретне имовине.

⁷⁰ После дивљег чишћења, непријатеље револуције и колаборациониста су преузели судови (војни, народни и судови части) уз помоћ ОЗН-е и Државне комисије за суђење ратним злочинцима и сарадницима окупатора. Међутим, у затворима се вршила неподношљива тортура. Батине, понижења, вучење „цистерне“ са фекалијама, њено пражење по пољима око затвора Забела у Пожаревцу доводила су неке затворенике до лудила, као нпр. проту Божидара Лукића (Петровић, М. Р., „Последњи свештеник краљеве гарде“, *Блиц* 30.12.2012, 16).

⁷¹ Књига за црквени летопис капеле Јаковачке од 1924. год.

⁷² Списак свештеника — свештеномонаха и црквенојерархијских службеника — избеглица (1941).

⁷³ Списак свештеника — свештеномонаха и црквенојерархијских службеника — избеглица (1941).

⁷⁴ Списак привременог свештенства тимочког намесништва из 1946. год.

⁷⁵ Иста јединица је у Јаковцу 28. септембра, по свом партијском суду, казнила старешину села Михајла Пешића, а 3. октобра спалила општинску архиву и убила Милана Јанковића (Рачић, Н., исто, 209, 212).

⁷⁶ Књига за црквени летопис капеле Јаковачке од 1924. год.

⁷⁷ *Гласник СПЦ*, 11 и 12 (1943), 93. Како нема о. Војина и осталих побројаних и списку код Драшковића, то значи да су сви убијени свештеници жртве комуниста. На списку побијених свештеника је само о. Иван Дикић, жртва Бугарских фашиста (Драшковић, Ч., „Жртве свештенства Српске православне цркве у току Другог светског рата“, у: *Удружење православној свешћенства Југославије 1889–1969*, Београд, 1969, 253).

⁷⁸ Списак свештенства намесништва зајечарског из 1946. (именовани је прецртан). О убиству оца Станка од комуниста, прота Бора је чуо од зајечарског послератног свештенства. Његова смрт је оглашена у службеном *Гласнику СПЦ* 11 и 12 (1943), 93.

⁷⁹ „Отворена књига“ Регистар жртава Комисије за тајне гробнице убијених после 12. септембра 1944. Министарства правде Републике Србије, <http://www.otvorenaknjiga.komisija1944.mpravde.gov.rs/cr/okrug/14/70327/45582.htm>. У овој бази података дата је погрешна година страдања.

39. (3) **Свештеник Милутин С. Станојевић**, рођен 3.04.1899. године, рукоположен 1922. Био је парох II рготински. Убијен је 25.08.1943.⁸⁰ на месту званом Суварје, атар с. Рготине. Група припадника НОП-а га је казнила смрћу као издајника Љотићевца.⁸¹ Њему је сва непокретна имовина конфискована као народном непријатељу, пресудом Среског суда у Зајечару бр. 27/46 од 23.02.1946. Његова удовица Стана са ћерком Росом и сином Боривојем, жалила се Окружном суду тражећи нужни минимум за егзистенцију у погледу пољског имања, али је исти суд одбио.⁸² Од цркве је као удовица добијала помоћ у храни и одећи.

40. (4) **Свештеник Петар С. Јанковић**, парох доњозунички, рођ. 26.11.1910. године у Витковцу. Као млад свештеник службовао је на парохијама у Јаковцу и Јелашници. Ожењен је био супругом Надом са којом је имао сина Славољуба и ћерку Мирјану. Отац Петар је у Доњем Зуничу становао у породичној кући Виденовића.⁸³ Слично као и код убиства оца Војина, партизани су у ноћ 29.12.1943. најпре опколили кућу, а затим је један од њих ушао и тражио да о. Петар пође с њим. Он је то одбио рекавши да зна да су дошли да га убију и како жели да га убију у кући да му пси не би развлагали тело по шуми. Убили су га у предсобљу, док је супруга са децом била у суседној спаваћој соби. Децу су касније изнели кроз прозор из собе да не би видела мртвог оца.

41. (5) **Свештеник Живојин Ст. Жикић**, парох бруснички, рођен 2.5.1907. године у Бруснику. Завршио је основну школу у родном месту, четири разреда гимназије у Неготину, а два у Зајечару. Богословију је завршио у Сремским Карловцима. Припадник ЈВуО од 1941. Био је једини убијени човек на улици приликом „ослобађања“ Неготина, заузимања неготинске поште 12. септембра 1944. од комунисте Мирослава Тошића (касније мајора ОЗН-е). Сахрањен од неготинског свештенства и виђенијих грађана уз велике почасте и говоре на неготинском гробљу. Комунисти касније разорили његов гроб (на истом месту код липе, данас почива судија и председник окр. суда Љ. Јовановић).⁸⁴ Иза себе је оставио супругу Виду, која је са двоје деце — Вуком и Миром — после рата живела у Рготини.⁸⁵

42. (6) **Свештеник Драгољуб (Љуба) Стефановић**, рођен 1925. године у околини Алексинца. Јереј Драгољуб је био парох I валакоњски код Бољевца. Стрелан као колаборант ЈВуО у потоку Змијанац код Бољевца 17/18.11.1944.⁸⁶ Иза себе је оставио супругу Витосаву са незбринутим децом, који су после рата живели у Зајечару.⁸⁷

43. (7) **Свештеник Мирослав Милошевић**, рођен 1907. године у Београду.⁸⁸ Рукоположен 1931, парох метовнички од 1933.⁸⁹ Био је свештеник у Оснићу, када је убијен у Зајечару 14.12.1944. као колаборант и припадник ЈВуО.⁹⁰ Војни суд је овог

⁸⁰ Списак свештенства, црквених општина, парохија, манастира, монаха и монахиња, епарх. службеника, свештеника пензионера, свешт. удова и сирочади и свешт. лица осуђених и на издржавању казне Тимочке епархије у 1950. години, КЕБр. 103 од 15. маја 1950. г.

⁸¹ У Списку свештенства намесништва зајечарског из 1946. год. (именовани је прецртан и потврђен је исти датум убиства). Његова смрт је оглашена у службеном *Гласнику СПЦ*, 11 и 12 (1943), 93. Погрешан је податак да је о. Милутин стрељан по ослобођењу у Зајечару (Цветковић, С., Девић Н., исто, 151).

⁸² Рачић, Н., исто, 309.

⁸³ Решење бр. ПЛ. 64/46 од 21. марта 1946. год.

⁸⁴ Хаџи-Илић, С., Истина о Маринку, Ниш, 2009, 56.

⁸⁵ Јереј Живојин Жикић, биографију написао Небојша А. Јовић, Брусник, 2007.

⁸⁶ Списак свештенства... Тимочке епархије у 1950. години, КЕБр. 103 од 15. маја 1950. г.

⁸⁷ Цветковић, С., Девић Н., исто, 193.

⁸⁸ Списак свештенства... Тимочке епархије у 1950. години, КЕБр. 103 од 15. маја 1950. г.

⁸⁹ АС, Фонд БИА, ф.15, Стрелана лица у периоду 1944–45. год. (исто, 145.)

⁹⁰ Споменица Тимочке епархије, 105.

свештеника из Оснића осудио на смрт стрељањем „због тога што је као припадник организације Драже Михаиловића, будући шеф пропагандног одсека, ширио пропаганду противу партизана писаним чланцима у листовима организације Д. М., као и због тога што је тукао своје парохијане у Оснићу и тужио их својим старешинама, те су их и они тукли и разним начинима мучили.“⁹¹

44. (8) **Синђел Амвросије (Митић)**, рођен 1.7.1900. године у Селачкој, рукоположен за јерођакон 1923, у том чину старешина манастира Успења Пресвете Богородице — Крепичевац (1925–1926).⁹² Био је сабрат манастира Букова као јеромонах (1927),⁹³ сабрат (1928–1930) и старешина манастира Св. Тројице (1930–1934)⁹⁴ и коначно старешина манастира Вратне (1938–1944).⁹⁵ Произведен у чин синђела 20/7.08.1939. у знак признања за његов труд око унапређења манастира Вратне.⁹⁶ Епископ тимочки Емилијан извештава Свети архијерејски синод да је о. Амвросије стрељан од „ослободилаца“ 21.11.1944. по пресуди Војног суда у Неготину као народни непријатељ — лице означено као противник комунистичке власти.⁹⁷

45. (9) **Свештеник Миодраг В. Николић**, по надимку „Муја“, рођен је 1906. године у Крушевцу, 1927. рукоположен за пароха Бучјанске парохије. По речима Епископа Емилијана био је добар и исправан свештеник.⁹⁸ По пресуди Војног суда, стрељан од комуниста 1945.⁹⁹ О. Миодраг је зверски убијен 7. фебруара на Липовици код Црвења (друго стратиште после Јевика). Био је само у доњем вешу и кошуљи, везан жицом ишао је на чело колоне убијених. Мало је познато да је он спасио село Бучје од немачког уништења слично оном у Крагујевцу (6 дана чекао на команду да разговара — јер је течно говорио немачки језик — да село није злочиначко него верно краљу и отаџбини), а то су му комунисти приписали као сарадњу са Немцима.¹⁰⁰

46. (10) **Јеромонах Иларион (Крстановић)**, рођен у Даљу 27.12.1910. године. Сабрат манастира Св. Тројице, рукоположен у чин јеромонаха 22.5.1938.¹⁰¹ Убијен од стране комуниста, по пресуди Војног суда, крајем 1944.¹⁰² у Доњој Каменици.¹⁰³

47. (11) **Јеромонах Ангеларије (Миљковић)**, рођен у Каћу 18.10.1910. године. Избегао из манастира Св. Недеља са шест година свештене службе. Најпре са-

⁹¹ Цветковић, С., Девић Н., исто, 198.

⁹² Саопштење Војног суда при Команди зајечарског подручја од 14. децембра 1944.

⁹³ Шематизам Источно православно српске патријаршије по подацима из 1924. године, Сремски Карловци, 1925, 337. Споменница Тимочке епархије, 50.

⁹⁴ Шематизам Тимочке Епархије, *Лейоийис Тимочке епархије*, година пета (1927), 106.

⁹⁵ Шематизам Тимочке Епархије, *Лейоийис Тимочке епархије*, година шеста (1928), 84. Споменница Тимочке епархије, 46.

⁹⁶ *Гласник Епархије тимочке*, 24 (1938), 107; исто, 17 (1938), 136. Списак мушких и женских лица, која живе у манастирима Тимочке епархије, сачињен по захтеву Светог Архијереј. Синода бр. 413 од 24/11. II 1943, КЕдр. 901 од 30/17. марта 1943. г.

⁹⁷ *Гласник Епархије тимочке*, 17 (1938), 136.

⁹⁸ Јовић, С. Б., Утамничена Црква: страдање свештенства Српске православне цркве од 1945. до 1985. године, Београд, 2012, 90. Највероватније је нетачан податак да се водио на Селачку и да је стрељан као сарадник ЈВуО у Зајечару по ослобођењу (АС, Фонд БИА, ф. 15, Стрељана лица у периоду 1944–45. год. Цветковић, С., Девић Н., исто, 177).

⁹⁹ Јовић, С. Б., Утамничена Црква, исто. О убиству оца Миодрага од комуниста, прота Бора је чуо од проте Добросав Милићевића: „Сиромас` Муја, погину` ни крив ни дужан.“

¹⁰⁰ У примедби Списка свештенства књажевачког намесништва из 1946. год. пише „умро 1945.“

¹⁰¹ Хаџи-Илић, С., Истина о Маринку, 142. Ауторов ујак пок. Драган Миленковић је био пар са о. Миодрагом у колони за стрељање.

¹⁰² *Гласник Епархије тимочке*, 11 (1938), 56.

¹⁰³ Јовић, С. Б., исто.

брат манастира Суводола¹⁰⁴, а онда манастира Св. Тројице.¹⁰⁵ Убијен у Габровници.¹⁰⁶

48. (12) Свештеник Тудор¹⁰⁷ у Вини код Књажевца, стрељан као колаборант у Зајечару 1944.¹⁰⁸ Он и о. Иларион Кременовић су били војни, корпуски свештеници ЈвуО.

49. (13) Свештеник Иларион Кременовић, рођен у Балановцу код Књажевца, свештеник у Вини код Књажевца, стрељан као колаборант у Књажевцу 21.11.1944.¹⁰⁹ Као разлог убиства оца Илариона Кременовића Римаљнина стоји: „Иларион Кременовић, Римљанин, шеф пропаганде, ширио клевете и лажи против НОВ и пљачка као народ.“¹¹⁰

50. (14) Свештеник Љутица Стефановић, парох I великојасиковачки, рођ. 2.3.1911. године у Горњем Зуничу. Завршио Богословију и рукоположен за ђакона 30.6. а за свештеника 13.8.1939.¹¹¹ Нестао је крајем 1944. У Списку свештенства намењеништва крајинског из 1946. у примедби пише: „побего у 1944. г. да ли је жив незна се“. Међутим, његова кћи Љубица се 1950. у Епархији води као свештеничко сироче,¹¹² а у Решењу Среског суда у Зајечару П-905/52 од 14. марта 1953. којим се проглашава умрлим, на предлог његовог таста Радомира Живковића из Горњег Зунича, јер се није јављао више од 7 година, наводи се да је био „припадник организације ДМ“ (ЈвуО). У образложењу истог пише да постоји вероватноћа да је умро или погинуо.

Имамо одговорност пред Богом и овим свештеницима, мученицима и родољубима, да поставимо још једну спомен-плочу на Саборној цркви у Зајечару на којој ће бити уписна још 24 имена свештених лица: 9 који су умрли од последица бугарског интернирања у Првом светском рату, као и једно свештено лице убијено од Бугара и 14 убијених од комуниста у Другом светском рату.

Summary: This work presents the most comprehensive description of the facts about the suffering of 50 priests of the Diocese of Timok in the Second Balkan War and the two world wars. A study in the first part brings testimony to the crimes of Bulgarians in Timocka Krajina with 36 biographies of the priests killed or died from the effects of internment from 1913 to 1943. The second part of the study brings in public testimonies to the crimes of communists (partisans) against the 14 priests killed between 1942 and 1945. A long-range research was conducted on the basis of available sources preserved in the ar-

¹⁰⁴ У извештају Среског народног одбора у Књажевцу Земаљској комисији за верске послове НРС на приложеном списку под бројевима 1) и 6) налази се највероватније ово исто лице са сличним именом: Иларион Крстоновић пог. у Габровници и Иларијан Крсановић пог. у Д. Каменици.

¹⁰⁵ Списак свештеника — свештенмонаха и црквенојерархијских службеника — избеглица (1941)

¹⁰⁶ Списак мушких и женских лица, која живе у манастирима Тимочке епархије, КЕБр. 901 од 30/17. марта 1943.

¹⁰⁷ У Извештају Среског народног одбора у Књажевцу Земаљској комисији за верске послове НРС у Београду бр. 13319 од 19. јуна 1949. год. наводи се да је на његовој територији за време рата погинуло 7 свештеника, између осталих под бројем 3) пише име Ангелорија пог. у Габровници. Највероватније се ради о грешци у куцању имена Ангеларије, јер у осталим списковима свештених и монашких лица из тог времена не постоји слично у Епархији тимочкој. Како о. Ангеларија нема у списку код Драшковића, највероватније да су га убили партизани.

¹⁰⁸ Негде погрешно Тодор.

¹⁰⁹ Исто, 214. (Хаџи-Илић, С., Четири делегата, Књажевац, 2010, 71.)

¹¹⁰ „Отворена књига“ Регистар жртава Комисије за тајне гробнице убијених после 12. септембра 1944. Министарства правде Републике Србије, <http://www.otvorenaknjiga.komisija1944.mpravde.gov.rs/cr/okrug/15/70602/11722.htm>

¹¹¹ Гласник Епархије тимочке, 17 (1938), 136.

¹¹² Списак свештенства... Тимочке епархије у 1950. години, КЕБр. 103 од 15. маја 1950. г.

chives of Serbia, the Diocese of Timok and its parishes, as well as relevant literature. This work is a significant contribution to the history of the suffering of the Church in the east of Serbia in the 20th century.

Keywords: Second Balkan War, First World War, Second World War, crimes of Bulgarians, crimes of communists (partisans), the priests of the Diocese of Timok, internment.

Извори

- Албум фотографија хероја — Тимочана од године 1912–1918, Зајечар, 1922.
- Виноградов, М. Н., *Летопис доњомилановачке парохије, Неготин*, 2005.
- Вукотићи са Чева, https://sr.wikipedia.org/sr/Вукотићи_са_Чева, преузето 29.09.2016.
- Гласници Епархије тимочке* 6 (1937); 11 (1937); 11 (1938); 17 (1938); 24 (1938); 18 (1939).
- Гласник СПЦ* 11 и 12 (1943); 1–2 (1957).
- 21 септември — Рождество Богородично в гр. Зајчар — Р Србија, <http://vidinskamitropoliya.com/2015/09/21-септември-рождество-богородично-в/>, преузето 22.09.2015.
- Драшковић, Ч., „Жртве свештенства Српске православне цркве у току Другог светског рата“, у: *Удружење православној свештеницима Југославије 1889–1969*, Београд, 1969, 241–255.
- Ђурић, В. Ђ., *Голгота Српске православне цркве 1941–1945*, Београд, 1997.
- Јовић, С. Б., *Утамничена Црква: страдање свештенства Српске православне цркве од 1945. до 1985. године*, Београд, 2012.
- Кулић, Д., *Бугарска окупација 1941–1944*, Ниш, 1970.
- Кулић, Д., *Бугарска окупација Србије 1941–1944*, том I, Београд, 1992.
- Никанор, „Манастир Суводол“, *Летопис Тимочке епархије*, година четврта (1926), 100–102.
- Никанор, „Петнајесто-годишњи помен свештеницима среза Тимочког изгинулим од Бугара 1915. год.“, *Летопис Тимочке епархије*, година девета (1931), 107–109.
- Никанор, „Старешине манастира Суводола“, *Летопис Тимочке епархије*, година пета (1927), 68–78.
- Мартир, свитак за културну баштину општине Мајданпек, 1 (1997).
- Милановић, С., *Душа Мајданпека*, Мајданпек, 2006.
- „Отворена књига“ Регистар жртава Комисије за тајне гробнице убијених после 12. септембра 1944. Министарства правде Републике Србије, <http://www.otvorenaknjiga.komisija1944.mpravde.gov.rs/>, преузето 20.6.2015.
- Петровић, М. Р., „Последњи свештеник краљеве гарде“, *Блиц* 30.12.2012, 16.
- Поменик хероја из округа тимочког (од 1912–1919. год.), Зајечар, 1922.
- „Поп Мато Кривокапић и аустријска полиција“, *Зайиси — гласник Цетињској историјској групи*, 4 (1940), 251.
- Пузовић, П., „Пострадали свештеници током Првог светског рата са простора Тимочке епархије“, *Бојословље* 1 (2015), 261–268.
- Рашић, Н., *Источна Србија у рату и револуцији 1941–1945 (хронологија)*, Зајечар, 1984.
- Саопштење Војног суда при Команди зајечарског подручја од 14. децембра 1944. год. ИАЗ, ОНО, НОС, Срески суд Зајечар
- Свечано прослављена слава Саборног храма у Зајечару, <http://eparhija-timocka.org/svecano-proslavljena-slava-sabornog-hrama-u-zajecaru/>, преузето 23.09.2015.
- „Свештеници — Мученици“, *Летопис Тимочке епархије*, година прва (1923), 23–29.
- „Свештеници — Мученици“, *Летопис Тимочке епархије*, година друга (1924), 86–95.
- „Свештеници — Мученици“, *Летопис Тимочке епархије*, година трећа (1925), 101–102.
- „Свештеници — Мученици“, *Летопис Тимочке епархије*, година четврта (1926), 59–61.
- Споменица поводом откривања и освећења споменика палим борцима Тимочке Крајине у ратовима за ослобођење и уједињење, Зајечар, 1929.
- Споменица православних свештеника жртава фашистичког терора, Београд, 1960.

- Споменица Тимочке епархије 1834–1934, Зајечар, 1934.
- Српска црква у Другом светском рату, приредио Епископ банатски Атанасије (1990), http://www.rastko.rs/istorija/spc_dsvr_c.html#_Toc465074833, преузето 20.11.2013.
- Стаменковић, М. СТ., „Погибија српског свештенства у току Првог светског рата“, у: *Удружење православних свештеника Југославије 1889–1969*, Београд, 1969, 219–240.
- Хаџи-Илић, С., Истина о Маринку, Ниш, 2009.
- Хаџи-Илић, С., Четири делегата, Књажевац, 2010.
- Цветковић, С., Девих Н., Жртве у Зајечарском округу после 12. септембра 1944., Београд, 2012.
- Цветковић, С., Између српа и чекића: репресија у Србији 1944–1953, Београд, 2006.
- Шематизам Источно православно српске патријаршије по подацима из 1924. године, Сремски Карловци, 1925.
- Шематизам Тимочке Епархије, *Лейојис Тимочке епархије*, година пета (1927), 105–116.
- Шематизам Тимочке Епархије, *Лейојис Тимочке епархије*, година шеста (1928), 83–94.

Епархијска архива

- Акт Епископа тимочког Емилијана у Зајечару ЕУОбр. 771 од 10. марта 1939. год.
- Списак свештеника — свештеномонаха и црквенојерархијских службеника — избеглица (1941)
- Списак мушких и женских лица, која живе у манастирима Тимочке епархије, сачињен по захтеву Светог Архиепископа. Синода бр. 413 од 24/11. II 1943, Кебр. 901 од 30/17. марта 1943. г.
- Извештај о убиству Ивана Диких, пароха габровничког, Архивска грађа, пов. Српска православна парохија орешачка бр. 329/14.10.1943. год.
- Извод из књиге умрлих СПЦ орешачке храма Св. Јоакима и Ане за 1943. књ. II, стр. 36, тек. бр. 21. издат под бр. 329. од 14/1.10.1943.
- Списак свештенства намесништва зајечарског из 1946. год.
- Списак свештенства књажевачког намесништва из 1946. год.
- Списак свештенства тимочког намесништва из 1946. год.
- Списак привременог свештенства тимочког намесништва из 1946. год.
- Списак свештенства намесништва крајинског из 1946. год.
- Решење Округног суда у Зајечару бр. ПЛ. 64/46 од 21. марта 1946. год.
- Пресуда Округног суда Области тимочке у Зајечару К-81/49 из 29.09.1949.
- Списак лица Епархије тимочке за додељивање помоћи у храни и обући (1949. и 1950.)
- Списак свештенства, црквених општина, парохија, манастира, монаха и монахиња, епарх. службеника, свештеника пензионера, свешт. удова и сирочади и свешт. лица осуђених и на издржавању казне Тимочке епархије у 1950. години, КЕБр. 103 од 15. маја 1950. г.
- Решење Среског суда у Зајечару П-905/52 од 14. марта 1953. год.
- Писмо Епископа тимочког г. Емилијана Св. Арх. Синоду Ебр. 60 од 4. фебруара 1953. год.
- <http://eparhija-timocka.org/svecano-proslavljena-slava-sabornog-hrama-u-zajecaru/>, преузето 23.09.2015.

Архива Црквене општине Јаковац

Књига за црквени летопис капеле Јаковачке од 1924. год.

Архив Србије

- Извештај Среског народног одбора у Књажевцу Земаљској комисији за верске послове НРС у Београду бр. 13319 од 19. јуна 1949. год.
- Извештај Среског народног одбора у Бољевцу Земаљској комисији за верске послове НРС у Београду бр. 5817 од 20. јуна 1949. год.

Лична казивања

Јереј Живојин Жикић, биографију написао Небојша А. Јовић, Брусник, 2007. (архива цркве Свих Светих у Бруснику)

Протојереј-ставрофор Боривоје Радојичић је по сећању 2.2.2014. казивао податке о убијеном оцу Миодрагу Николићу и одбеглим, а наводно стрељаним свештеницима: Душану Митошевићу и Драгољубу Младеновићу.

Славољуб Јанковић је 12.03.2015. по сведочанству старије сестре написао примедбе на опис страдања свог оца Петра у књизи Хаџи-Илић, С., Истина о Маринку, Ниш, 2009.